

Η επίδραση της Κλασικής Ελλάδας στο σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών

Ο Edward McNall Burns στο έξοχο άρθρο του «The Philosophy of History of the Founding Fathers», σημειώνει, ότι «χωρίς αμφιβολία καμιά άλλη ομάδα κρατικών λειτουργών στον κόσμο δεν είχε εμπνεύσει καλύτερα τα διδάγματα της αρχαιότητας και δεν ήταν πιο αποφασισμένη να επωφεληθεί από αυτά»,¹ απ' όσο οι εμπνευσμένοι αυτοί άνθρωποι, στους οποίους οφείλεται το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.

Ανδρέας Παναγόπουλος, Ph. D. (Lond.)

Επίκουρος Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας

Πραγματικά, η ομάδα αυτή, για την οποία με τόση επιτυχία λέχθηκε, πως «ίσως ποτέ πριν ή μετά στην ιστορία δεν συγκεντρώθηκε ένας τόσο ικανός και ευφυής όμιλος ανθρώπων»², συμπεριλάμβανε στα αρχικά πένητα πέντε μέλη της, τουλάχιστον, τριαντάένα νομομαθείς, από τους οποίους οι είκοσι τέσσερις ήταν απόφοιτοι κολλεγίου: εννέα από το Princeton, τρεις από το Yale, δύο από το Harvard, δύο από το Philadelphia College, τέσσερις από το William και Mary, και από έναν από τα Columbia, Edimburgh, Oxford και Glasgow.

Οι άνδρες που ενεργά πρωταγωνί-

στησαν στη διαμόρφωση του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών (Φιλαδέλφεια, 1787) ήταν και οι περισσότερο μορφωμένοι: ο Alexander Hamilton αποφοίτησε από το Columbia College, ο James Madison από το Princeton, ο Rufus King από το Harvard κλπ.³ Το ίδιο, λίγο πολύ, ισχύει και για τους άλλους ονομαστούς Αμερικανούς ηγέτες αυτής της περιόδου, τους John Adams, John Quincy Adams, Benjamin Franklin, Benjamin Rush, James Logan, Samuel Adams, Francis Hopkinson, Hugh Henry Brackenridge και άλλους.⁴

Αλλά, όπως το διατυπώνει και ο Ho-

ward Mumford Jones, η αντίληψη ότι το κλασικό παρελθόν έχει σημαντικά επιδράσει στον πολιτισμό των Ηνωμένων Πολιτειών φαίνεται σήμερα ακατανόητη σε πολλούς, επειδή η γνώση των αρχαίων κλασικών θρίσκειται στην εποχή μας σε ύφεση.⁵

Πολλά στοιχεία πολιτικής θεωρίας και πρακτικής – αγγλικά, ευρωπαϊκά, πρώιμα αμερικάνικα και πάνω απ' όλα κλασικά και ιδιαίτερα ελληνικά – επισημαιοίνονται στο σύνθετο καμβά του αμερικανικού Συντάγματος. Όσον αφορά στην κλασική επίδραση, η καταγωγή του Συντάγματος από τη σκέψη του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Πολύθιου και των Ρωμαίων θεωρητικών, ειδικά του Κικέρωνα, και από τα συντάγματα και την ιστορία των ελληνικών πόλεων, καθώς και της Ρώμης και της Καρχηδόνας είναι τόσο αυθεντική, ώστε πια να μη χρειάζεται άλλη επιχειρηματολογία και απόδειξη.⁶ Αν και η προτίμηση των Αμερικανών στο φυσικό νόμο έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα (Αριστοτέλης, Κικέρωνας και Στωικοί), η αναγνώριση αυτής της επίδρασης δεν οφείλεται τόσο στην άμεση γνώση τους των κλασικών πηγών, όσο σ' ότι κληρονόμησαν από τους Άγγλους σε θέματα νόμου και διακυβέρνησης, ιδιαίτερα από τους Milton, Coke, Algernon Sidney, John Locke και από τους ευρωπαϊσούς δικαστές De Vattel, Pufendorf και Durlamaqui.⁷

Όμως, αν και οι εμπνευστές και συντάκτες του Συντάγματος δεν ήταν εξειδικευμένοι επιστήμονες, αλλά πρακτικοί πολιτικοί, ήσαν αρκετά καλά τα συντάγματα των ελληνικών πόλεων, της Ρώμης και της Καρχηδόνας και ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για κυκλικές θεωρίες διακυβέρνησης και για την ιδέα της «μεικτής πολιτείας». Ο John Adams διακήρυξε το 1772, ότι «τα καλύτερα συστήματα διακυβέρνησης στον κόσμο ήταν μεικτά. Τα δημοκρατικά πολιτεύματα της Ελλάδας, της Ρώμης και της Καρχηδόνας είχαν όλα μεικτές διακυβερνήσεις». Αλλά και ο John Corbin παρατήρησε, ότι «η θεωρία του Συντάγματος μας προέρχεται από τον Αριστοτέλη και εφαρμόστηκε με επιτυχία στην αρχαία Ρώμη, στην Αγγλία του 18ου αιώνα και στα πρώιμα συντάγματα της χώρας μας, πριν να υλοποιηθεί τέλεια από τη Σύνοδο του 1787».⁸ Η αρχή, για παράδειγμα, «της ισοτήτης όλων των πολιτών μπροστά στο νόμο» γνωστή ως ισονομία, που η εισαγωγή της στο Αθηναϊκό σύστημα διακυβέρνησης αποδίδεται στον Κλεισθένη, τον ιδρυτή της δημοκρατίας στην κλασική Αθήνα, επαναλαμβάνεται στον περίφημο επικηδείο

του Περικλή, στο έργο του Θουκυδίδη: «αν κοιτάζουμε τους νόμους», λέει, «αυτοί απονέμουν εξίσου δικαιοσύνη σε όλους, όσον αφορά στις ιδιωτικές τους διαφορές» και ξανά παρακάτω, «όμως όλη αυτή η ευκολία στο διακονισμό των ιδιωτικών μας σχέσεων δεν μας κάνει άνομους πολίτες. Ξεπερνάει αυτό τον κίνδυνο γιατί δισκάζομαστε να υπακούουμε στους άρχοντες και τους νόμους.»⁹

Και ο Πλάτωνας υπογραμμίζει την κυριαρχία του νόμου: «Είναι πραγματικά αναγκαίο στους ανθρώπους να θεσπίζουν νόμους και να ζουν σύμφωνα με τις επιταγές τους, αλλιώς καθόλου δεν θα διαφέρουν από τα πιο άγρια θηρία».¹⁰ Και ο Αριστοτέλης νομίζει, ότι «οι σωστά θεσπισμένοι νόμοι θα πρέπει να είναι η ύψιστη εξουσία και, ακόμα, ότι «ο νόμος θα πρέπει να κυβερνά σε όλα τα θέματα, ενώ οι αξιωματούχοι και οι πολίτες θα πρέπει να αποφεύζουν μόνο για τη λεπτομέρεια διακονισμού τους».¹¹

Αλλά, γιατί οι Πατέρες του Συντάγματος προτίμησαν το μικτό σύστημα, δηλαδή, το συνδυασμό δημοκρατίας και ολιγαρχίας, το μέσο όρο ανάμεσα στην ελευθερία και την τάξη; Η απάντηση είναι απλή: και οι μεγάλοι Έλληνες θεωρητικοί της πολιτικής της κλασικής εποχής έχουν την ίδια προτίμηση.

Στον Θουκυδίδη, για παράδειγμα, εκτός από ένα ερόχο έπαινο της Αθηναϊκής δημοκρατίας, βρίσκουμε και την κριτική της υπερβολής και του παραλογοισμού που επέδειξε η εκκλησία του Δήμου μετά το θάνατο του Περικλή. Η αθηναϊκή δημοκρατία στα χέρια των διαδόχων του Περικλή εκφυλίζεται και καταλήγει σε κυριαρχία της ανώνυμης μάζας και σε δημαγωγία. Το φαινόμενο αυτό αιτιολογεί, εν μέρει, την αντίθεση του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη για τη δημοκρατία. Συγχρόνως όμως οι ίδιοι φιλόσοφοι και θεωρητικοί της πολιτικής είχαν πλήρη συνείδηση των κινδύνων που ενυπάρχουν στα ολιγαρχικά και τυραννικά πολιτεύματα. Έτσι, δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε το ιδεώδες του μικτού συντάγματος ως φυσικό επακόλουθο, προκείμενου να αποφευχθεί η καταπιεστική κυριαρχία μιας κοινωνικής τάξης πάνω σε κάποια άλλη. Αυτό ακριβώς το ιδεώδες στην πολιτική θεωρία των Ελλήνων βρήκε την υψηλότερη έκφραση στο στα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη και τελειοποιήθηκε ακόμα περισσότερο στα πολιτικά κείμενα του Πολύβιου από τη Μεγαλόπολη και του Κικέρωνα.¹²

Αλλά, το κύριο πολιτικό πρότυπο

που είχαν οι Πατέρες του Συντάγματος για ένα συνταγμα δομημένο έτσι, ώστε να επιβραδύνει την πολιτική παρακμή και να εγγυάται συγχρόνως ελευθερία και σταθερότητα ήταν το σύνταγμα της Ρώμης του τέλους του τρίτου και των αρχών του δεύτερου αιώνα π.Χ., όπως αναλύεται από τον Έλληνα ιστορικό Πολύβιο στο έβδομο βιβλίο, το ονομαστό πρότυπο κοινοπολιτείας από την εποχή της αναγέννησης και η προσφιλή πηγή του κλασικού ρεπουμπλικανισμού κατά το δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα.¹³ Ο John Adams επειδή γνώριζε πολύ καλά, ότι οι αρετές του ρωμαϊκού συντάγματος δεν επέζησαν για πολύ μετά την ανάλυση του Πολύβιου, ανέλαβε να καθορίσει τις αδυναμίες της Ρωμαϊκής διακυβέρνησης, αποδίδοντας την πτώση της δημοκρατίας – με το πλεονέκτημα της εκ των υστέρων θεώρησης των γεγονότων – στην ατελή, «ανεπαρκή ισορροπία» και πρότεινε ως διορθωτικά μέτρα τις ενισχυμένες αξίες αρχοντικής ψήφους, το διαχωρισμό των εξουσιών και συχνούς ελέγχους και επανελέγχους του συστήματος. Όπως πραγματικά αποδείχθηκε το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών δεν κατέληξε να είναι ένα συνονθύλευμα συστημάτων, αλλά ένα ντοκουμέντο πολυδύναμων συμβιβάσεων, βασισμένο στις αρχές μιας πλατειάς πλουραλιστικής ισορροπίας και της διακρίσιμης των εξουσιών, παρά την εμπιστοσύνη των εμπνευστών του στο μικτό σύνταγμα της Ρώμης, όπως αναφέρεται στο έργο του Πολύβιου.¹⁴

Η προτίμηση αυτή στην κλασική πολιτική, θεωρία και πρακτική έγινε ιδιαίτερα σαφής και έντονη στη συσταγματική Σύνοδο του 1787, στις διάφορες κρατικές εγκριτικές συνόδους, και διατυπώθηκε στο δελτάριο Literature and Political Tracts, που κυκλοφόρησε σε πολλά αντίτυπα για να επηρεάσει τη δομή της διακυβέρνησης. Ο ίδιος ο John Adams, που βρισκόταν εκείνη την εποχή στην Ευρώπη ως αντιπρόσωπος της χώρας του, στο έργο του Defence of the Constitutions of Government of the USA (1787-88) αποθεοποίησε αρχαίες ηγέτες και συγχρόνως τα συγγράμματα, αναφερόμενα σε συντάγματα και συμπολιτείες της αρχαίας εποχής.¹⁵ Πολλοί από τους εκπροσώπους στη Σύνοδο της Φιλαδέλφειας είχαν ενημερωθεί με επιμέλεια στα σχετικά θέματα της κλασικής περιόδου, ειδικά ο Madison, ο Hamilton και ο James Wilson. Ο William Pierce, αντιπρόσωπος της πολιτείας της Γεωργίας είπε για το Madison, για παράδειγμα, ότι διεξήλθε το

όλο Σχήμα της Διακυβέρνησης, επεσήμανε τις αρετές και τα μειονεκτήματα των αρχαίων Δημοκρατιών και τα συνέκρινε όλα αυτά με τη δική μας περίπτωση, όπου βέβαια υπήρχαν κοινές αναλογίες.»¹⁶ Είναι σαφές, ότι τα προηγούμενα παραδείγματα, οι αναλογίες και τα διδάγματα που ο Madison και οι άλλοι άντλησαν από την αρχαιότητα δεν ήταν καθόλου παραπλανητικές ωραολογίες ή πολιτικές αοριστίες, αλλά σοβαρές πολιτικές ασκήσεις πάνω σε συγκρισιμες, καθιερωμένες πρακτικές και στην ιστορία. Τα πρακτικά της Ομοσπονδιακής Συνόδου και οι εργασίες με τον τίτλο The Federalist, γραμμένες από τον Madison, τον Hamilton και τον John Jay (ιδιαίτερα οι με αριθμό 6,9,18,38,63,70) περιέχουν μια πλήθώρα παραλλήλων αλλά και διαδογμάτων από την κλασική εποχή, που εύκολα διακρίνει κανείς, πως αποτελούν απόστασιμα, από μετάφραση του Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Δημοσθένη, Πολύβιου, Στράβωνα, Πλουτάρχου και Λατινών συγγραφέων.¹⁷

Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε κατά τη Σύνοδο στις θεωρητικές και πρακτικές πλευρές της ομοσπονδίας και με την αφορμή αυτή η ουσήτρεις και η πολεμική φιλολογία της Συνόδου επικεντρώθηκαν ουσιαστικά στα πλεονεκτήματα και τις ατέλειες των ομοσπονδιών και ειδικά αυτών της αρχαίας Ελλάδας. Το πρότυπο της αρχαίας Ελληνικής συμπολιτείας μελετήθηκε εκτενέστερα από όλα τα άλλα κλασικά πολιτικά μοντέλα, αφού δεν υπήρχε ανάλογο προηγούμενο υπόδειγμα, ούτε στην Αγγλία ούτε στην αποικισμένη Αμερική.¹⁸

Καλύτερα πληροφορημένοι για τις Ελληνικές συμπολιτείες απ' όλους ήταν ο Adams, ο Madison και ο James Wilson, παρά το ότι και η δική τους γνώση ήταν περιορισμένη, αφού ως επί το πλείστον επαναλάμβαναν όμοιες απόψεις για τις συμπολιτείες της αρχαίας Ελλάδας, που προέρχονταν από δευτερεύοντα σχετικά έργα.¹⁹

Το Αμφικτυονικό Συμβούλιο ήταν η ομοσπονδία που αναφερόταν συστηματικά, σχεδόν, από τους Πατέρες του Συντάγματος, επειδή αυτό αποτελούσε το κοινό παράδειγμα πολιτικού σχήματος σε ιστορικά έργα και χειρόγραφα. Για παράδειγμα, στο συχνά χρησιμοποιούμενο έργο του Αββά Mabiy για τους Ελληνικούς θεσμούς, το Αμφικτυονικό Συμβούλιο προβάλλεται ως «μια δημοκρατική ομοσπονδία» και «γενική ανυπερέσθη της Ελλάδας».²⁰ Η αθεωρησία του James Wilson είναι ενδεικτική. Το 1790-91 υποστηρίζον-

τας το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών είπε, ότι το αμφικτυονικό Συμβούλιο ήταν «το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών της Ελλάδας», ότι «η γενική πρόθεση και ο αταλάντευτος σκοπός όλων των εμπνευστών και υπευθύνων ήταν να πετύχουν την πλήρη αντιπροσώπευση όλης της Ελλάδας»· κι ακόμα, ότι η ίδρυση των Αμφικτυονιών θα έπρεπε να θεωρείται με θαυμασμό ως ένα έργο επίτευμα στην πολιτική ιστορία του ανθρώπου».²¹

Σημειώσεις:

1. The Historian 16(1954), 142-168, ειδικά 142.
2. R. A. Ames και H. C. Montgomery, «The Influence of Rome on the American Constitution», The Classical Journal, 30 (1934), 19-27, ειδικά 20.
3. John R. Reineck, «Classical Political Theory and the United States Constitution», Greek Orthodox Theological Review, 21 (1976), 321-340.
4. Meyer Reinhold, Classical Americana, Detroit, 1984, 299 κ.ε.
5. Howard Mumford Jones, On Stage New World, American Culture: the Formative Years, New York, 1952, 228.
6. Η βιβλιογραφία είναι τεράστια· ήταν ευχάριστη έκπληξη για μένα η έκδοση μιας διδακτορικής διατριβής γραμμένης από ένα άγνωστο μου επιστήμονα – E. R. Panagoroussis, classicism and the Framers of the Constitution, Chicago, 1952 nrk. M. Reinhold ο.π., 301 και 320.
7. Edward S. Corwin, The «Highes Law-Background of American Constitution Law, Ithaca, 1955, 149 κ.ε. και 365 κ.ε.
8. Richard Mott Grumme, «The Classical Ancestry of the United States Constitution», American Quarterly 14 (1962), 3-18, ειδικά 6.
9. Ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, II, 37, 1 και 3. Σε νεοελληνική μετάφραση Ε. Κατζιμμανουήλ: «Όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι των νόμων σε ό,τι αφορά το προσωπικό τους συμφέροντα» και «Ενώ όμως αποφευχόμενα να γίνωμαστε ενοχλητικοί στους άλλους σε ό,τι αφορά την προσωπική μας ζωή, πεποιθόμενοι στις διαταγές των αρχόντων της πολιτείας και στους νόμους της πόλης από ασεβασμό».
10. Νόμοι, IX, 847 κ.
11. Βλ. Reineck, ο.π., 323.
12. Ο ίδιος, 325.
13. M. Reinhold, ο.π., 101.
14. M. Reinhold, ο.π., 101.
15. Ο ίδιος, τ. IV-VI.
16. Records of the Federal Convention, τ. I, 110.
17. M. Reinhold, ο.π., 102.
18. Πρ.ά. Walter H. Bennett, American Theories of Federalism, Alabama, 1964, 54, 68 κ.ε.
19. Βλ. για παράδειγμα, τις πηγές του Madison για τις Ελληνικές ομιλητικές στο Letters and Other Writings of James Madison, Philadelphia, 1865, τ. I, 293-8 («Notes on Ancient and Modern confederacies Preparatory to the Federal Convention of 1787»).
20. Observations sur l' Histoire de la Grèce, Paris, 1766, 9 κ.ε.
21. «Of Man as a Member of a confederation», Wilson, Works, τ. I., 247 κ.ε.

Ο Carl Orff και οι Ορφικοί Ύμνοι

Η Βιρτζίνια Γουίλφ στο δοκίμιό της «On Not Knowing Greek» που περιέχεται στην πρώτη της συλλογή με τίτλο The Common Reader, μιλώντας για τους σύγχρονους Δυτικούς καλλιτέχνες, διανοούμενους και συγγραφείς σε σύγκριση με τους αρχαίους Έλληνες γράφει: «Οι αιώνες, που χωρίζουν τον Τζόν Πάστον από τον Πλάτωνα και το Νόριτς από την Αθήνα, δημιουργούν ένα χάσμα, που το τεράστιο κύμα της Ευρωπαϊκής ψευσαρίας δεν θα μπορούσε ποτέ να το γεφυρώσει». Λοιπόν, ένας από τους πολύ λίγους καλλιτέχνες και διανοητές, που γλύττωσαν από αυτό το «τεράστιο κύμα της Ευρωπαϊκής ψευσαρίας», είναι ο Γερμανός μουσικοσυνθέτης Carl Orff.

Γεννήθηκε στο Μόναχο το 1895 και πέθανε σε ηλικία 87 χρόνων, στο Dessen am Ammersee της Βαυαρίας. Το πλατύ όμως ελληνικό κοινό δεν ξέρει ίσως ότι ο Carl Orff ήταν ένας ελληνολάτρης. Γνώριζε καλά τους Έλληνες κλασικούς και αξιοποίησε στο έργο του πολλά από το γράμμα και το πνεύμα τους: Μελοποίησε π.χ. την **Αντιγόνη** και τον **Οιδίποδα** (Τύραννο) του Σοφοκλή σε μετάφραση Holderlin και τον **Πρωμηθέα Δεσμώτη** του Αισχύλου στο πρωτότυπο (!). Σε μια έκδοση, που προορίζεται για τους ηθοποιούς και περιείχε τη διδασκαλία περιεχόμενα και φωνητικής του **Πρωμηθέα Δεσμώτη** από τον Carl Orff (Mainz, 1967), υπάρχει στη δεξιά σελίδα το πρωτότυπο αρχαίο ελληνικό κάθε στίχου, από κάτω η φωνητική μεταγραφή του με λατινικά στοιχεία και ακριβώς από κάτω η κατά λέξη μετάφραση του στα γερμανικά από τον ελληνιστή Werner Thomas, ενώ ολόκληρη η αριστερή σελίδα περιέχει την ελεύθερη μετάφραση στα γερμανικά από τον Ernst Buschof. Σε χωριστή έκδοση έχουν εκδοθεί οι παρτιτούρες.

Σε μίαν άλλη σύνθεσή του, ένα ακριβικό κονσέρτο με τίτλο **Trionfo di Afrodite**, ο Orff χρησιμοποίησε κι στίχους της Σαφούς και του Ευριπίδη – στο πρωτότυπο πάντα. Ακόμη και στη μελοποίηση των ποιημάτων του Κάτουλλου (Catulli Carmina) το μοτίβο «ad aeternitatem tui sum» το κάνει «εις αιώνια tui sum» ως πλαστικότερο και κομψότερο. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα **Carmina Burana**,

Ο Ορφείας, θράκας ήμας τραγουδούσε και έπαιζε λύρα τόσο όμορφα που τα άγρια ζώα κάθονταν ήρεμα να το ακούσουν – είναι η εικόνα του χαμένου παραδείσου που με την πίστη και την αρετή μπορεί ο άνθρωπος να ξανακερδίσει. Αυτή την πίστη στην παγκόσμια αρμονία πήρε από τον Ορφισμό, ο Χριστιανισμός. Ανάγλυφο του 4ου αι. Ο Αδάμ, σε «ορφική» στρoσφαίρα, ονομάζει τα ζώα.

συνδυασμένα με τα **Catulli Carmina** είναι τον **Trionfo di Afrodite** στο θεατρικό τρίπτυχο των **Θριώμων**, παραστήθηκαν με τραγούδι και χορό σ' ένα λυρικό έργο με τίτλο **Die Welt der Liebe** (Ο κόσμος της αγάπης) όπου ο έρωτας «δενιούται» («ανεβαίνει») από το ζωικό στο μοριακό κι απ' αυτό στο λατρευτικό. Στο τελευταίο έργο που πρόλαβε να παρουσιάσει ο ίδιος, το **De temporum fine comedia** (μνημείο του οποίου είναι η ηχογράφηση της Deutsche Grammophon με τη Συμφωνική Ορχήστρα της Κολωνίας και διεθυντή τον Herbert von Karajan) Σίβυλλες, αναχωρητές και ανθρωπάκια τραγουδούν ελληνικά, λατινικά και γερμανικά. Εδώ αξιοποίησε τις δοξασίες του Οριγένη και κυρίως τις δοξασίες του «Όμιου του αποκαταστάσεως» («Omnium rerum finis erit vltimum abolitio»), μελοποίησε Σιβυλλικές (στην κυριολεξία) προφητείες στα ελληνικά και επικαλείται το θεό Όνειρο ενός από τους ορφικούς ύμνους. Αυτό το τελευταίο στοιχείο θα χρησιμοποιήσει και θα επαυθήσει σ' ένα άπαχο και άγνωστο σχέδιο του με τίτλο Άγνωστω θεώ (στα ελ-